

Szarka László: A multietnikus nemzetállam 1918–1992. Kísérletek, kudarcok és kompromisszumok Csehszlovákia nemzetiségi politikájában.

Kalligram, Pozsony, 2016. 374 oldal.

A szerző legutóbbi munkájában a csehszlovák nemzetpolitika elemeit négy tematikus egységben vizsgálja, a magyar kisebbség helyzete, valamint a magyar, a cseh és a szlovák államközi viszonyokat befolyásoló nemzetiségi kapcsolatok alapján. A tanulmánykötet szerkezeti tagolása időrendben rajzolja meg a csehszlovákiai történéseket, ahol előtérbe kerülnek a csehszlovák történelem híres „nyolcasai”, azaz az 1918-as, az 1938-as, az 1948-as és az 1968-as év eseményeinek cseh–szlovák kérdései. A szerző munkájában arra keresi a választ, milyen kísérletek születtek 1918 és 1992 között – a korábbi számos konfrontáció ellenére – egy demokratikus nemzetállam alkotmányos alapjainak létrehozására. Szarka László a csehszlovákiai magyar kisebbségi lét komplex rajzát adja, ugyanis sorra veszi a vizsgált korszakok történelmi eseményeihez kapcsolódó, a kisebbséget ért sérelmeket, a kisebbségi magyar érdekvédelem törekvéseit és az 1989-es „bársonyos forradalommal” bekövetkezett kisebbségpolitikai rendszerváltást. A társadalomfejlődés megrekedésére utaló „zsákutcás” jelzővel illetett csehszlovák kommunista rendszer összeomlása kisebbségpolitikai szempontból a lehető legkedvezőbb változást jelentette a szlovákiai magyar kisebbség életében, lehetőséget teremtve az önszerveződésre, az önkormányzati jogok gyakorlására, a politikai, kulturális és gazdasági egyenlőségre. A tudományos

igénnyel kidolgozott tanulmányok mindegyike kapcsolódik a központi témához, de a szerző szentel írásokat más nemzetpolitikai eseményeknek is, mint a közös államalapítás folyamata, amelyet segített a két nemzet nyelvi rokonsága, vallási azonossága, nehezített azonban a két terület gazdasági és kulturális fejlettségbeli aszimmetriája.

A *Kelet-Közép-Európa nemzetállami átváltozása* című első blokk hat írása nagy ívű áttekintést nyújt a nemzetállamok módosulásairól. A fejezet kezdő írása körüljárja Kelet-Közép-Európa 20. századi helyzetének történeti előzményeit. A hosszú 19. század történéseit az európai nagyhatalmak hadiállapot-változásai, belső strukturális feszültségei, valamint a nemzeti kisebbségek függetlenségi törekvései egyaránt befolyásolták. A szerző megerősíti azt az álláspontot, miszerint a négy multietnikus nagyhatalom (az Osztrák–Magyar Monarchia, a Német, az Oszmán és az Orosz Birodalom) világháborúban való részvétele, majd a központi hatalmak háborús veresége rakta le a kelet-közép-európai kis nemzetállamok megalakulásának alapjait.

A könyv a korszak tárgyalását az I. világháború idején született nemzet- és államépítő nacionalizmusokkal folytatja, majd ismerteti a köztársaság kikiáltását követő időszak államközi konfliktusait és a nemzetiségi politika céljait, illetve kudarcait. A szerző arra is kitér, hogy a multietnikus

Csehszlovákia politikai elitje tisztában volt az állameszme nemzetiségi ellentmondásaival, a cseh, a szlovák és a rutén nemzet ellentétes érdekeivel, de ezek a problémák megoldhatatlannak bizonyultak. A fejezetben továbbá T. G. Masaryk nemzetállami programjának ideológiájáról esik szó, amely szerint a nemzetek szabadsága csupán független államok létrehozásával biztosítható.

A *Nemzetállam – Kisebbségpolitika* című második fejezet egy rövidebb egységben tárgyalja a csehszlovák nemzetállam és kisebbségei viszonyát. Az I. világháború utáni békekonferencián rögzített határok meghúzásával a győztes hatalmak és szövetségeik átirták Kelet-Közép- és Délkelet-Európa államformáit. A szerző demográfiai adatokkal támasztja alá a korszak alapvető problémáját, miszerint az új nemzetállamokban a kisebbségek aránya mindenhol 20% fölötti volt. Ennek következményeként több helyen tömegűntetésekkel és fegyveres akciókkal tiltakoztak a békeszerződések ellen, amelyeket azonban a helyi hatóságok elfojtottak. A szomszédos országokhoz került magyar területek lakosságát minden eszközzel próbálták az új államok „nemzetiesíteni”. A problémakör elemzéséből kiderül, hogy a fenti tényezők mellett milyen egyéb összetevők vezettek a szomszédságpolitikai viszonyok meggyengüléséhez.

A nemzetiségi politikát tekintve a szerző sorra veszi, milyen külső körülmények vezettek odáig, hogy országuk biztonsága érdekében Hodža és Beneš meghirdesse Csehszlovákia nemzetiségpolitikai reformját, amelyet az ország belső integrációjában és a nemzetállam

stabilizálásában láttak, a területi autonómiarendszer bevezetésének elutasításával. Eduard Beneš köztársasági elnök és Milan Hodža miniszterelnök abban bízott, hogy egy magyar és ruszin részvétellel működő koalíciós kormány előrelépést jelenthetne. Az ajánlatot az Egyesült Magyar Párt elnöke, Esterházy János visszautasította, amelynek okait a szerző a téma alaposabb megismerése érdekében részletesen ismerteti. A fejezet a Csehszlovák nemzetállam megerősítésének bemutatása mellett rávilágít a kisebbségi magyar nemzetépítés próbálkozásaira is, amelyek lényegében kudarccal és eredménytelenséggel zárultak.

A harmadik fejezet (*Hitler és Sztálin árnyékában*) hat írása ismerteti Európa nemzeteinek egymáshoz fűződő viszonyát. A szerző arra a következtetésre jut, hogy a számos külső tényező, mint Hitler politikája, a Nyugat „árulása” (205), Moszkva magatartása és a szomszédos országok revíziós szándékai mellett a rendezetlen belső cseh–szlovák viszonyok és a határon belüli etnikai feszültségek együttesen vezettek a masaryki Csehszlovákia megszűnéséhez.

A blokk következő írásaiban a szerző szakmai alapossággal részletezi a csehszlovákiai magyar kisebbség felszámolására tett lépéseket: a dél-szlovákiai magyarok elszlovákosításának kísérleteit, a lakosságcsere-egyezmény fejleményeit, valamint a több ezer magyar internálását. A fejezet újabb neuralgikus pontjaként világítja meg a szerző a kollektív bűnösség és jogfosztottság elvére épülő, beneši dekrétumokként emlegetett elnöki rendeleteket. Fentiek miatt a szlovákiai magyarok közel

kerültek a teljes megsemmisüléshez állampolgári, kisebbségi, vagyoni és szociális jogaiknak elvételével. A csehszlovákok a Szovjetunió közbelépésére 1948-ban zárták le a beneši dekrétumokhoz kapcsolódó kisebbségellenes korszakot. A csehszlovákiai magyarok kitelepítéssel, vagyon- és jogfosztással kikényszerített reszlovakizációs nyilatkozatait azonban csak hat évvel később érvénytelenítették.

A pártállami (inter)nacionalizmus című negyedik fejezet első részében Szarka László a kommunista hatalomátvétel világába kalauzolja az olvasót. A szerző kiemeli, hogy Beneš meggyőződéssel hitt a hitleri Németország vereségében, ezért ragaszkodott az 1937. decemberi határok megtartásához és a csehszlovákiai német és magyar kisebbség felszámolásához. Az országból kiűzött és elhurcolt német és magyar szavazók hiánya miatt azonban rés támadt a csehszlovák demokratikus rendszer pajzsán, ami a kommunista hatalomátvétel zökkenőmentes lezajlását segítette elő. Beneš a polgárháborús konfliktus, majd a szovjet beavatkozás elkerülése végett 1948. február 25-én átadta a hatalmat a kommunistáknak. A döntés következtében Csehszlovákia sorsát a következő évtizedekre a szovjet politikai elképzelések határozták meg.

Bár az anyanyelvű általános és középfokú oktatásügyben történt a korszakban előrelépés, Dél-Szlovákiában jelentősen csökkent a magyar nemzetiségűek száma, és ez a folyamat azóta is tart. A szerző kiemeli a korszak egyetlen kisebbségi magyar érdekvédelmi szervezetét, a Csemadokot, amely 1963 és 1968 között négy reformtervezetet dolgozott ki a kisebbség nyelvi, okta-

tási és politikai részvétele ügyének szabályozására. Emellett a Csemadok a kisebbségi kultúra önállóságát is hirdette, hangsúlyozva a kisebbségi kultúrák speciális helyzetét a „csehszlovák kulturális kontextusban” (285).

A megoldatlan nemzetiségi ügyeket illetően csak a „reformkurzus” jelentett némi reményt a kisebbségek számára. Az Alexander Dubček 1968. január 5-ei megválasztását követően meghirdetett „reformkurzust” a csehszlovák társadalom egyöntetűen támogatta. A két többségi nemzet viszonyát rendező megújulási folyamat mellett jelent meg a Csemadok-tervezet, amely a nemzetiségi kérdés alkotmányos alapokra helyezését, azaz a magyar kérdés területi, közigazgatási, oktatási, valamint nyelvi szabályozását célozta meg. A kisebbségek helyzetének szabályozására még 1968-ban sor került, amikor a szlovák pártvezetés megegyezett a kisebbségek képviselőivel a csehszlovákiai nemzetiségpolitika következő lépéseiben. A 70-es, 80-as évek „normalizációs” időszakára továbbra is jellemző volt egyfajta magyarellenesség. Újabb esélyt a kisebbségpolitikában csak a rendszerváltással beköszöntő többpárti parlamenti demokrácia jelentett, amelyet a blokk második részében jár körül a szerző. A rendszerváltozás után a kisebbségek megszervezték fórumaikat, nemzetiségi programjaikat és politikai mozgalmaikat, illetve sikerült megerősíteniük kapcsolataikat az anyaországaikkal.

A több mint hét évtizedet átfo-gó tanulmánykötet kitűnően tükrözi Szarka László kutatói érdeklődésének irányait; írásai alapos, több szempontból körüljárt, széles látókörű, koncep-

ciózus munkáról tanúskodnak. A kötet szerkezete jól felépített, logikus, írásai számos részletkérdésre kiterjednek, amelyek a szerző kutatási eredményeit támasztják alá.

Szarka alapproblémaként emeli ki, hogy a cseh–szlovák államközösség a megalakulásától kezdve – a számos igyekezet ellenére – belső ellentmondásokkal küzdött, amit tovább nehezített a két nép „cseh fölénytudattal és szlovák kisebbségségi komplexussal” (103) terhelt szembenállása. A fejlettebb nyugati (cseh, morva) és az elmaradottabb keleti (szlovák) terület közötti gazdasági különbség szintén ellentéteket szült, megalapozva a két nép különfejlődésének, végül különválásának útját.

A csehszlovák nemzetiségpolitika egyik legszakavatottabb ismerője több korszakon keresztül részletezi kutatási eredményeit a kisebbségbe került magyarok és más nemzetiségek sorsáról a multietnikus Csehszlovákiában, ahol a kisebbségpolitika kevés eredményt tudott felmutatni. A csehszlovák állam vezetői nem tudták megoldani sem nemzetiségeik, sem „társnemzeteik” problémáját, amire a multietnikus Csehszlovákia 1993-as kettéválása szolgált bizonyásgul. A szerző a tanulmánykötet záró gondolatába rejti a megoldás kulcsát, amely szerint a nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a kisebbségeiknek nagyobb mozgásteret biztosító államok nemzetiiségei erőteljesebben tudnak azonosulni befogadó államukkal.

Mihály Renáta